

Dr Anna Elżbieta Wańczyk-Welc <https://orcid.org/0000-0002-4743-1049> *

Dr Małgorzata Marmola <https://orcid.org/0000-0003-2915-8891> *

*Zakład Psychologii

Instytut Pedagogiki

Uniwersytet Rzeszowski

Relacje w rodzinie pochodzenia a jakość małżeństwa u rodziców dzieci w wieku przedszkolnym

The relations in the family of origin and the marital satisfaction among parents of preschool children

<https://doi.org/10.34766/fetr.v41i1.229>

Abstract: Artykuł prezentuje badania dotyczące zależności pomiędzy relacjami w rodzinie pochodzenia a jakością małżeństwa u rodziców dzieci w wieku przedszkolnym. Na tę jakość małżeństwa u młodych rodziców mogą mieć wpływ uwarunkowania rodzinne. Jak zauważają I. Janicka i H. Liberska (2014, s. 14) „doświadczenia wyniesione z rodziny pochodzenia wywierają niezatarty wpływ na całe życie człowieka”. Ponadto jakość relacji rodzinnych wiąże się z czterema wymiarami funkcjonowania rodziny (komunikacją, spójnością, autonomią i tożsamością), na które może mieć wpływ transmisja międzypokoleniowa. Proces transmisji międzypokoleniowej wzmacnia rodzinę i, jak określa to M. Radochoński (1986, s. 13), tworzy jej tożsamość „od odległej, ale zawsze własnej przeszłości, do tajemnej przyszłości”. W tym kontekście młodsze pokolenie może korzystać z zasobów rodziny pochodzenia. W oparciu o tę wiedzę można przypuszczać, że jakość małżeństwa młodych rodziców wiąże się z relacjami, jakich doświadczali oni w rodzinach pochodzenia. Założenie to stanowi centrum prowadzonych rozważań i stanowi punkt wyjścia badań własnych.

Słowa kluczowe: jakość małżeństwa, rodzice dzieci w wieku przedszkolnym, relacje w rodzinie pochodzenia

Abstract: This study examines the relations in the family of origin and their connection with marital satisfaction among parents of preschool children. This marital satisfaction depends on many factors, one of these can be family predispositions. As Janicka and Liberska (2014, p. 13) noticed, “experience gained from the family of origin has an indelible impact on the whole life.” The quality of the relations in the family is connected with four dimensions (communication, cohesion, autonomy and identity), which can be affected by intergenerational transmission. Intergenerational transmission strengthens the family and, as Radochoński (1986, p.13) defines it, creates its identity “from its distant but always own past to the secret future.” In this context, the younger generation may use the resources from the family of origin. On the basis of this knowledge it can be assumed that the relations in the family of origin will be associated with the marital satisfaction among parents of preschool children. This assumption is under consideration and it is a starting point to further research.

Keywords: family system, intergenerational transmission, marital satisfaction, the family of origin

1. Wprowadzenie do badań

Rodzina jest złożonym i różnorodnym systemem, który odgrywa niezwykle ważną rolę w rozwoju człowieka. Ten rodzinny system składa się z wielu osób, wzajemnie od siebie

zależnych. Osoby te mają jedną historię, łączy je wspólna więź emocjonalna oraz wzajemne interakcje, które potrzebne są każdej jednostce w rodzinie i grupie, jako całości. Oznacza to, że rodzina jest systemem, w którym każda osoba wzajemnie oddziałuje na wszystkie pozostałe. Rodzinę można więc uznać za system psychospołeczny, który stanowi kontekst życia i rozwoju kolejnych pokoleń (por. Drożdżowicz, 1999, Braun-Gałkowska, 1991, Płopa, 2011, Radochoński, 1986, Ryś, 2011, Świętochowski, 2014). Prawdopodobnie sposób funkcjonowania systemu rodzinnego wiąże się z odczuwaną satysfakcją z własnego małżeństwa już dorosłego człowieka. Przedmiotem rozważań w niniejszym artykule będzie więc zależność pomiędzy relacjami w rodzinie pochodzenia a jakością małżeństwa młodych rodziców, wychowujących dziecko w wieku przedszkolnym, zaś celem prezentowanych tu badań – określenie poziomu istotności statystycznej tej zależności.

1.1. Relacje w systemie rodzinnym

Rodzina jako system złożona jest z różnych subsystemów, które mają odrębne cele i zadania do wykonania. Wśród nich podstawowe miejsce zajmuje podsystem małżeński, który wraz z przyjściem dziecka na świat, staje się również podsystemem rodzicielskim (de Barbaro, 1999).

Rodzinę można ujmować rodzinę jako grupę osób połączonych stosunkiem małżeństwa lub stosunkiem rodzice-dzieci. Osoby te nie tylko wzajemnie na siebie oddziałują, ale także łączą je różnorakie relacje. Wyjątkową siłą w tym systemie są wzajemne więzy, a także cel, jakim jest wspólne życie (Braun-Gałkowska, 1990).

Podstawą rodziny jest małżeństwo, które z założenia jest związkiem trwałym, a jakość więzów między mężem i żoną ma znaczenie dla całego systemu (tamże). Wzajemne oddziaływania członków rodziny zmieniają się w zależności od etapu życia rodzinnego oraz pod wpływem zmian zachodzących w poszczególnych osobach i mogą one wiązać się z wiekiem członków rodziny lub ich stanem zdrowia (Braun-Gałkowska, 1991). Każda osoba w rodzinie odgrywa ważną rolę w funkcjonowaniu systemu według respektowanych w nim reguł, ale także w dokonywaniu się w nim przemian. System rodzinny formuje więc poczucie własnej wartości oraz uruchamia sposoby komunikowania się jego uczestników, w połączeniu z uznawanymi przez nich zasadami i przekonaniami. Zatem, jak twierdzi V. Satir (2000, s. 127) „życie każdego człowieka jest częścią systemu” i to powoduje, że zarówno poszczególni członkowie systemu, jak i podsystemy wzajemnie od siebie zależą i na siebie wpływają.

M. Płopa i P. Połomski (2010) wskazują na kilka czynników odnoszących się do relacji ogólnych w rodzinie, które w największym stopniu determinują prawidłowość funkcjonowania systemu rodzinnego. Zdaniem autorów jakość relacji rodzinnych wiąże się z czterema wymiarami funkcjonowania rodziny.

Pierwszym wymiarem jest komunikacja. Komunikacja interpersonalna w rodzinie lokuje się na szerszym tle relacji między członkami rodziny. Ma więc charakter interakcyjny, co znaczy, że każde zachowanie jednej osoby w rodzinie jest w istocie komunikatem – werbalnym i niewerbalnym – dla innych, a sam jego autor jest równocześnie nadawcą i odbiorcą komunikatu od innych osób tworzących system rodzinny. Relacyjność wynika ze wspólnego zamieszkiwania i codziennego współżycia oraz z istnienia więzi emocjonalnych między członkami rodziny, co ułatwia odczytywanie komunikatów niewerbalnych. W tym kontekście dużego znaczenia nabiera jakość komunikacji rodzinnej, ponieważ stanowi ona odzwierciedlenie jakości więzi między jej członkami, klimatu emocjonalnego i ustalonych w niej reguł. Komunikacja wskazuje na gotowość do wzajemnego rozumienia się członków rodziny, otwarcie się na relacje z innymi, sposób wymiany informacji, a także elastyczność w komunikowaniu się oraz strategię przywracania równowagi w systemie (Harwas-Napierała, 2014). Poprzez komunikację członkowie rodziny dowiadują się jak są spostrzegani przez innych i mogą ustalić swoje miejsce w hierarchii rodzinnej. Wyrażając swoje poglądy mogą przedstawić swój punkt widzenia, wyrazić uczucia, zyskać aprobatę lub krytykę swoich zachowań. Konflikty w relacjach rodzinnych zwykle mają swe źródło właśnie w nieumiejętnym komunikowaniu się (Rostowska, 2001).

Drugim wymiarem jest spójność. Spójność rodziny wiąże się z okazywaniem sobie życzliwości, troski czy wsparcia, co wpływa na jakość i poziom więzi emocjonalnych między członkami rodziny. Oznacza też współpracę poszczególnych jej członków na rzecz rodziny. Ten wymiar dotyczy również podtrzymywania dobrego samopoczucia wszystkich osób w rodzinie (Rostowska, 2001). Kształtowanie spójności rodziny wymaga ponadto rozwoju strategii służących rozwiązywaniu konfliktów. W każdym systemie rodzinnym konflikt jest nieunikniony, ale zastosowanie odpowiednich efektywnych sposobów rozwiązywania go, mogą ten system chronić. Owa efektywność związana jest ze wspieraniem dobrego samopoczucia członków rodziny.

Trzecim wymiarem jest autonomia – kontrola, który określa kompetencje rodziny dotyczące kontroli zachowania w odniesieniu do wszystkich członków rodziny. Strategie kontrolujące zachowanie w rodzinie można podzielić na elastyczne i sztywne (Płopa, 2011). Strategie elastyczne zapewniają poszczególnym członkom rodziny dużą swobodę w zakresie kreowania własnej tożsamości, autonomicznego decydowania o zachowaniach, stawiają na indywidualizm, otwartość, prawo do prywatności czy szacunek dla odmienności (poglądów, postaw, opinii itp.). Poszczególne osoby w rodzinie zachęcane są do samodzielności, dokonywania własnych wyborów, podejmowania decyzji zgodnych z własnym punktem widzenia i własnymi potrzebami, a w sytuacjach konfliktowych polubownego ich rozwiązywania. W systemach rodzinnych, w których stosowane są sztywne strategie kontroli, dostrzega się niską tolerancję dla odmienności, ograniczenie autonomii, a więc pożądane są zachowania zależne od innych. Oczywiście stopień autonomii – kontroli

powinien uwzględniać wiek rozwojowy i pozycje w rodzinie wszystkich osób, a optymalne funkcjonowanie systemu rodzinnego będzie zależało od równowagi pomiędzy kontrolą a jej brakiem. Musi też uwzględniać stosowany w rodzinie system sankcji, ograniczeń, kar czy nagród (Plopa, Połomski, 2010).

Czwartym, ostatnim wymiarem jest tożsamość. Ten wymiar odnosi się do kreowania przez system rodzinny zgodnego obrazu rodziny (Świętochowski, 2014). Oznacza to budowanie tożsamości zarówno każdego jej członka, jak i rodziny jako całości. Utrzymaniem własnej tożsamości będą służyły rodzinne tematy, socjalizacja oraz zgodny sposób odnoszenia się do problemów. Rodzinne tematy odzwierciedlają sposoby prezentowania siebie na zewnątrz oraz pomagają osobom w rodzinie zrozumieć siebie, budują relacje z innymi, definiują konkretny sposób realizacji zadań czy naciskają na przestrzeganie wybranych wartości, które w danym systemie rodzinnym są ważne (np. religijne, ekonomiczne, polityczne itp.). W kontekście strategii tożsamościowych dla rodziny istotne są również granice, które rodzina wytwarza zarówno wewnątrz swojego systemu, jak i te oddzielające ją od świata zewnętrznego. Granice zewnętrzne oddzielają rodzinę od innych systemów, muszą ją chronić, ale jednocześnie powinny być elastyczne i przepuszczalne, by rodzina mogła korzystać z wpływów z zewnątrz, co pomaga kształtować społeczny i indywidualny system wartości oraz normy społecznego zachowania się dla wszystkich osób w systemie. To samo dotyczy granic wewnętrznych, które istnieją między członkami rodziny. Gdy są one wewnątrz systemu słabe i niewyraźne, świadczą o dużej spójności rodziny i określają tożsamość rodzinną, nie pozwalają jednak na budowanie tożsamości indywidualnej. Granice wyraźne i sztywne powodują ograniczenia przepływu informacji, przez co członkowie rodziny nie mogą na siebie liczyć (Świętochowski, 2014).

Podsumowując, jakość relacji rodzinnych obejmuje wspólne cele i zadania do wykonania, które posiada rodzina. Zadania wiążą się z wypełnianiem obowiązków i, aby te obowiązki spełnić, rodzina stosuje różne strategie, które są wyjątkowe, charakterystyczne dla określonego systemu rodzinnego i jednocześnie dobrze w nim zakorzenione, a stosowane regularnie stają się podstawą rządzącą życiem rodzinnym. Takie strategie można nazwać regułami zachowań w rodzinie, które wyznaczają powtarzalne wzory interakcji (Plopa, Połomski, 2010).

1.2. Jakość relacji małżeńskiej

Jak wspomniano wcześniej, podstawą rodziny jest małżeństwo, które z założenia jest związkiem trwałym, a jakość więzów między mężem i żoną ma znaczenie dla całego systemu.

W ujęciu ogólnym jakość małżeństwa jest rozumiana jako osobista ocena tworzonego przez partnerów związku małżeńskiego (Rostowska, Żylińska, 2009). Wysoka jakość

małżeństwa to subiektywne poczucie, że związek jest zintegrowany, daje satysfakcję, poczucie szczęścia, przystosowania i możliwość porozumienia się. Taką operacjonalizację wprowadzili G. B. Spaniel i R. A. Lewis (1980), twórcy tego pojęcia. M. Braun-Gałkowska (1992) za kryterium powodzenia małżeństwa uznała subiektywne zadowolenie małżonków, natomiast H. Janicka i L. Niebrzydowski (1994) wskazują na subiektywne poczucie szczęścia u partnerów w wyniku udanego i dobrego małżeństwa. Autorzy wskazują ponadto na otwartość, empatię i satysfakcję seksualną, które mają istotny wpływ na jakość relacji małżeńskiej.

J. Rostowski (1987) wartościową więź między mężem a żoną określa terminem dobranego związku małżeńskiego, który definiuje jako swoisty proces określony odpowiednim stopniem miłości, więzi interpersonalnej, intymności, podobieństwa, pożycia seksualnego, sposobu doboru współmałżonka, ale także stosunku rodziców do własnych dzieci. Wzajemne zrozumienie i doświadczenie intymności w małżeństwie wiąże się z ustaleniem wzoru jasnego i efektywnego systemu komunikacyjnego, który będzie służył nie tylko porozumiewaniu się, ale i wzajemnemu wspieraniu (Plopa, 2006).

Jakość relacji małżeńskiej zależeć będzie głównie od dwóch obszarów komunikacji: od zdolności rozwiązywania konfliktów oraz od ekspresji pozytywnych i negatywnych uczuć (Snyder, Cozzi, Mangrum, 2002). Na znaczenie prawidłowej komunikacji dla satysfakcji z małżeństwa i efektywne radzenie sobie z konfliktami zwraca również uwagę K. Hahlweg (2004) wymieniając następujące czynniki: wsparcie emocjonalne partnerów, pozytywne interakcje w codziennym życiu, satysfakcjonujące życie seksualne i wspólne zainteresowania małżonków.

Z. Dąbrowska (2005), jako najbardziej istotne elementy małżeństwa wymienia odpowiednią komunikację, satysfakcjonujący poziom zaspokojenia potrzeb małżonków, sprawowanie władzy, oparte na osobistym autorytecie oraz mocną więź uczuciową.

M. Plopa i J. Rostowski (2008) jakość związku małżeńskiego określają poprzez następujące cztery wymiary:

- 1) Intymność – dotyczy satysfakcji z bycia w bliskiej relacji z partnerem, a relacje te oparte są na zaufaniu, bliskości, otwartości, szczerości. Małżonkowie mają poczucie bliskiego związku opartego na prawdziwej miłości. Ponadto cechuje ich wysoka motywacja do pracy nad związkiem, chcą dbać o jego jakość i wzajemne szczęście.
- 2) Samorealizację – odnosi się do satysfakcji z małżeństwa jako sposobu na udane i szczęśliwe życie. Małżeństwo umożliwia realizację siebie, możliwość bycia tym, kim chce się być w związku, swojego systemu wartości czy zadań życiowych, a pełnienie ról małżeńskich i rodzinnych przynosi duże zadowolenie.
- 3) Podobieństwo – wskazuje na dużą zgodność między partnerami, która odnosi się do realizacji ważnych celów małżeńskich i rodzinnych. Małżonkowie są zgodni w wielu kwestiach, np. sposobów rozwijania związku, określania zewnętrznych granic rodziny,

organizowania życia rodzinnego, spędzania wolnego czasu, pielęgnowania tradycji rodzinnych, sposobów wychowywania dzieci.

- 4) Rozczarowanie – związane jest z poczuciem porażki życiowej wynikającej z zawarcia związku małżeńskiego. Małżonkowie nie odczuwają przyjemności z faktu bycia ze sobą, nie chcą zbliżyć się do siebie, unikają się wzajemnie, szczególnie, gdy pojawia się problem. Często też myślą o rozwodzie i nowym życiu, ponieważ obecny związek ogranicza ich autonomię i niezależność. Wyraźnie też zmniejsza się poczucie odpowiedzialności za związek.

Związek małżeński jest związkiem dynamicznym, a więc stale zmieniającym się. Zmiany te przebiegają w dwóch kierunkach – w stronę realizacji coraz głębszej i twórczej wspólnoty, albo w kierunku dezintegracji. Nie można zatem w sposób dychotomiczny podzielić związków małżeńskich na udane i nieudane. Można je jedynie uszeregować na pewnym kontinuum: od tych najbardziej zdezintegrowanych, zbliżających się do całkowitego rozpadu, do takich, w których relacje małżeńskie są najwyższej jakości (Braun-Gałkowska, 1992).

1.3. Transmisja międzypokoleniowa w systemie rodzinnym

W systemie rodzinnym zachodzi zjawisko transmisji międzypokoleniowej. Jest to ciągłość pokoleniowa w zakresie przekonań oraz wzorów zachowań (Sitarczyk, 2002) odnosząca się do podobieństw w funkcjonowaniu rodziców i dzieci. Najczęściej dotyczy cech psychofizycznych, norm, wartości, schematów ról społecznych, a szczególnie ról rodzinnych, a także koncepcji życia kolejnych generacji (Farnicka, Liberska, 2014). Według teorii M. Bowena (por. Janicka, Liberska, 2014, Plopa, 2006, Radochoński, 1986), pierwotne dziedzictwo pokoleniowe rodziny determinuje rozwój tożsamości jej poszczególnych członków, tworząc całą tożsamość rodziny. W tym kontekście młodsze pokolenie może więc korzystać z zasobów rodziny pochodzenia, kontynuować doświadczenie rodzinne, a więc występujące w niej wartości, normy, postawy przechowywane w tradycjach i zwyczajach rodzinnych, sposoby pełnienia ról czy radzenia sobie z trudnościami, nadzieje lokowane w przyszłości oraz niepokoje i obawy. Taki przekaz tradycji kulturowej w rodzinie zapewnia jej ciągłość i nadaje ponadczasowego charakteru, a także stabilizuje rodzinę, zabezpieczając ciągłość zachowań jej członków oraz określając kierunek, zakres i granice ich zmian.

Transmisja określa więc pewnego rodzaju ciągłość pokoleniową w zakresie wzorów zachowań, które są skutkiem przebywania jednostki w rodzinie. Wyróżnić tu można transmisję ciągłą, rozumianą jako powielanie wzorów zachowań przez pokolenia, oraz transmisję nieciągłą – czyli przekształcanie pod wpływem własnej aktywności wzorów postępowania wyniesionych z domu rodzinnego (Ochojska, 2012).

Nawiązując do koncepcji poznawczo-społecznego uczenia się, oddziaływanie międzypokoleniowe wiąże się z podstawowymi mechanizmami przenoszenia wzorów, jak obserwacja, naśladownictwo czy modelowanie. Małe dzieci bardzo często powielają zachowania osób znaczących przez obserwację. Naśladownictwo odnosi się do przenoszenia zachowań z modelu, któremu młody człowiek bacznie się przygląda, a następnie wzoruje się na jego zachowaniu. Sprzyja temu procesowi miła atmosfera w domu oraz pozytywne kontakty z członkami rodziny. Najbardziej atrakcyjnym modelem do naśladowania są dla dziecka troskliwi rodzice. Z biegiem czasu młody człowiek jednak uświadamia sobie, że nie powinien być całkowicie podobny do swojego rodzica, gdyż różni się od niego poszczególnymi cechami charakteru i osobowości, dlatego też dochodzi do wniosku, iż nie może tych zachowań powielać, lecz stara się je zrozumieć i dopasować do swojej osobowości (Ochojska, 2012).

J. Larsen (2002), na podstawie badań podłużnych *Kwestionariuszem Oceny Związku*, wskazuje na istnienie pozytywnej zależności pomiędzy prawidłowym funkcjonowaniem rodziny a późniejszą satysfakcją z małżeństwa. Można więc sądzić, że brak satysfakcji w małżeństwie rodziców, doświadczenie ich rozvodu, niezadowolający związek z rodzicami, nadmierne zaangażowanie rodziców w sprawy młodego człowieka, mogą utrudniać tworzenie satysfakcjonującej relacji małżeńskiej (Larsen, 2002).

W oparciu o tę wiedzę można przypuszczać, że relacje w rodzinie pochodzenia będą wiązały się z jakością małżeństwa młodych rodziców dzieci w wieku przedszkolnym.

2. Opis metodologiczny badań własnych

2.1. Cel badań

Celem badań prezentowanych w niniejszym opracowaniu jest poznanie zależności pomiędzy czterema wymiarami relacji w rodzinie pochodzenia (komunikacja, spójność, autonomia-kontrola, tożsamość) a czterema wymiarami jakości małżeństwa (intymność, samorealizacja, podobieństwo, rozczarowanie) u rodziców dzieci przedszkolnych.

Zmierzały one do odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jaki jest poziom komunikacji, spójności, autonomii i tożsamości w rodzinach badanych osób?
2. Czy i jakie jest zróżnicowanie w ocenie relacji rodzinnych badanych mężczyzn i kobiet?
3. Jaki jest poziom intymności, samorealizacji, podobieństwa i rozczarowania u badanych rodziców dzieci w wieku przedszkolnym?
4. Czy istnieją różnice w ocenie jakości własnego małżeństwa przez mężczyzn i kobiety?
5. Czy istnieją istotne statystycznie zależności pomiędzy wymiarami relacji w rodzinie pochodzenia a czynnikami jakości związku małżeńskiego w badanej grupie?

Postawiono następujące hipotezy badawcze:

1. Przypuszcza się, że młodzi małżonkowie przeciętnie oceniają relacje w swoich rodzinach pochodzenia.
2. Zakłada się, że mężczyźni bardziej krytycznie oceniają relacje w rodzinie pochodzenia, niż kobiety. Przypuszczamy, że silne związki emocjonalne kobiet z rodziną pochodzenia powodują bardziej pozytywną ocenę relacji w tej rodzinie.
3. Przypuszcza się, że poziom intymności w małżeństwie młodych rodziców jest wysoki, zaś poziom samorealizacji i podobieństwa niski (zakładamy, że młodzi małżonkowie dzielą się ze sobą radościami i smutkami, kształtując relację intymną, zaś opieka nad małym dzieckiem może obniżać poziom samorealizacji; zaś ujawniające się różnice pomiędzy mężem a żoną mogą wiązać się z niższym poziomem podobieństwa). Zakładamy także wysoki poziom rozczarowania (doświadczenie konfliktów związanych z wychowywaniem małego dziecka, brak czasu na rozwój siebie, może prowadzić do rozczarowania).
4. Zakładamy, że występują różnice w ocenie relacji małżeńskich przez mężów i żony. Przypuszczamy, że kobiety, które w większym stopniu są obciążone obowiązkami związanymi z wychowaniem dziecka, będą prezentowały niższy poziom samorealizacji oraz wyższy poziom rozczarowania.
5. Przypuszczamy, że istnieją istotne statystycznie związki pomiędzy relacjami w rodzinie pochodzenia u męża i żony a jakością ich małżeństwa.

2.2. Zastosowane metody

W badaniach wykorzystano następujące narzędzia badawcze:

Kwestionariusz Relacji Rodzinnych KRR-1, w opracowaniu M. Plopy i P. Połomskiego (2010), który pozwala zbadać rodzinę jako całość. Zawiera 32 stwierdzenia, do których badana osoba ustosunkowuje się na 5-stopniowej skali. Ujmuje relacje rodzinne za pomocą czterech wymiarów: komunikacja, spójność, autonomia-kontrola, tożsamość. Rzetelności skal kwestionariusza obliczono na podstawie badań około 1000 osób. Wartość alfa Cronbacha wynosiła około lub powyżej 0,8. Sprawdzano również trafność teoretyczną, korelując wyniki poszczególnych wersji KRR z wynikami kwestionariuszy mierzących różne zmienne osobowościowe (między innymi: lęk, płeć psychologiczna, poczucie własnej skuteczności, empatia), preferencje zawodowe, kompetencje społeczne. Uzyskane czynniki i pozycje do niech należące są w znacznej części zgodne z tym, co zakładano, tworząc kwestionariusz na poziomie teorii (Plopa, Połomski 2010).

Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa KDM-2, w opracowaniu M. Plopy i J. Rostowskiego (2008), który pozwala ocenić ogólny poziom jakości związku małżeńskiego, a także jej 4 różne wymiary: intymność, samorealizację, podobieństwo i rozczarowanie. Skala składa

się z 32 twierdzeń, do których badany ustosunkowuje się na 5-stopniowej skali. Rzetelność poszczególnych skal wynosi od 0,81 do 0,89, również satysfakcjonujące są wskaźniki trafności – ich ocenę oparto na kilku odmianach trafności teoretycznej (Plopa, 2008).

Metryczkę w opracowaniu własnym, pozwalającą zebrać podstawowe dane o badanym i jego rodzinie (płeć, wiek, miejsce zamieszkania, struktura rodziny pochodzenia, poziom religijności, itp.).

W analizie wyników wykorzystano test *t-Studenta* oraz analizę korelacji *r-Pearsona*.

Badania przeprowadzono wśród młodych dorosłych na terenie Rzeszowa. Zbadano 99 młodych małżeństw, w wieku 23-35 lat, wychowujących dzieci w wieku przedszkolnym. Do dalszych analiz zakwalifikowano kwestionariusze 72 mężczyzn i 92 kobiet (pozostałe odrzucono, ponieważ były niekompletne). Analiza demograficzna pozwoliła stwierdzić, że zdecydowana większość badanych mieszka w mieście. Najwięcej osób ma wykształcenie wyższe (wśród mężczyzn – 67,5 proc.; wśród kobiet – 85 proc.), natomiast średnie zadeklarowało 30 proc. mężczyzn i jedynie 10 proc. kobiet. Pary małżeńskie swój status materialny określały najczęściej jako przeciętny (58,75 proc.) bądź wysoki (28,75 proc.). Podobnie badani deklarowali swój poziom religijności – przeciętny (32,5 proc.) i raczej wysoki (30 proc.) wśród mężczyzn oraz zbieżnie wśród kobiet (przeciętny – 40 proc. i raczej wysoki – 30 proc.). Uzyskano też od respondentów informacje na temat ich rodzin pochodzenia. Najwięcej kobiet wychowywało się w rodzinach dużych, z trójką lub większą liczbą dzieci (65 proc.), które były rodzinami pełnymi (77,5 proc.). Nieco inaczej przedstawia się sytuacja rodzinna badanych mężczyzn. W przeciwieństwie do kobiet, które wychowywały się w rodzinach dużych, mężczyźni najczęściej wywodzą się z rodzin małych, w których wychowywało się co najwyżej dwoje dzieci (65 proc.) i pełnych (80 proc.).

3. Wyniki badań własnych

3.1. Relacje w rodzinie pochodzenia badanych rodziców dzieci w wieku przedszkolnym

Kwestionariusz *KRR1* umożliwia uzyskanie wyników w zakresie 4 skal: komunikacja, spójność, autonomia-kontrola oraz tożsamość. W skład każdej skali wchodzi 8 twierdzeń, gdzie badany może uzyskać od 1 do 5 punktów. Wyniki surowe mieszczą się więc w granicach od 8 do 40 punktów, zaś średnia teoretyczna to 24 punkty. Wyniki badania relacji badanych osób w rodzinie pochodzenia ilustruje tabela 1.

Tabela 1. Średnie i odchylenia standardowe dla skal Kwestionariusza Relacji Rodzinych w całej badanej grupie oraz w podgrupach płci

Skale KRR1	Ogółem		Mężczyźni		Kobiety		Różnice t-Studenta
	M	SD	M	SD	M	SD	
Komunikacja	30,48	5,83	29,18	6,03	32,59	5,47	1,89*
Spójność	30,73	4,24	28,82	5,77	32,39	5,44	2,88**
Autonomia	30,62	4,68	30,52	4,09	30,70	5,18	0,12
Tożsamość	31,15	5,74	29,92	5,44	31,56	5,82	1,82*

Oznaczenia w tabeli: * różnice istotne na poziomie $p < 0,05$; ** różnice istotne na poziomie $p < 0,01$.

Zgromadzone dane wskazują, że wyniki dotyczące ogółu badanych mieszczą się w przedziale wyników średnich – zatem potwierdzona zostaje hipoteza nr 1. Średnie wyniki dla poszczególnych skal są do siebie bardzo zbliżone. Najwyższy wynik uzyskano w skali tożsamości, który wskazuje na widoczną identyfikację badanych osób z rodziną pochodzenia oraz na przywiązanie do uznawanych przez nią wartości.. Wyniki w skali autonomii-kontroli (na granicy 5 i 6 stena) zdają się wskazywać raczej na akceptację poziomu kontroli występującego w rodzinie pochodzenia. Podobnie wyniki w skali spójności – na dość silne więzi z rodziną pochodzenia, dość satysfakcjonujący poziom wsparcia i życzliwości od innych członków rodziny. Najniższy, ale mieszczący się w tym samym przedziale wynik, uzyskali badani w skali komunikacji, co świadczy o zado-walającym poziomie komunikacji pomiędzy członkami rodziny oraz otwartości i elastyczności w rozwiązywaniu problemów.

Nieco wyższe wyniki uzyskały badane kobiety niż mężczyźni, zwłaszcza w skali spójności, komunikacji i tożsamości – tu różnice pomiędzy podgrupami płci są istotne statystycznie. Hipoteza nr 2 została więc potwierdzona.

3.2. Jakość małżeństwa badanych rodziców dzieci w wieku przedszkolnym

Kolejna tabela przedstawia wyniki uzyskane kwestionariuszem *KDM-2*, badającej jakość związku małżeńskiego. Za jego pomocą można dokonać ogólnego pomiaru więzi, w którym wyniki mieszczą się w granicach od 32 do 162 punktów, a średnia teoretyczna wynosi 127 punktów. Wyniki w przedziale 32-120 punktów to wyniki niskie, 121-136 punktów – to wyniki przeciętne, zaś wyniki w przedziale 137-162 punktów – to wyniki wysokie. Za pomocą tego narzędzia można też uzyskać wyniki dla czterech wymiarów satysfakcji ze związku: intymności, rozczarowania, samorealizacji i podobieństwa. Dla poszczególnych skal badany może otrzymać wyniki w przedziałach od 7-8 do 35-50 punktów. Omówione zmienne przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Średnie i odchylenia standardowe dla Kwestionariusza Dobranego Małżeństwa w całej badanej grupie oraz w podgrupach płci

Skale KDM-2	Ogółem		Mężczyźni			Kobiety			Różnice t-Studenta*
	M	SD	M	Sten	SD	M	sten	SD	
Intymność	30,35	5,31	30,29	5	4,89	30,43	5	4,85	ni
Rozczarowanie	22,98	5,64	22,61	6	5,21	23,30	6	6,03	ni
Samorealizacja	26,64	4,42	26,57	4	4,37	26,69	5	4,55	ni
Podobieństwo	27,22	4,35	27,63	5	3,28	26,84	5	5,15	ni
Wynik ogólny	123,01	14,84	122,44	5	20,84	123,88	5	15,32	ni

Oznaczenia w tabeli: * przy poziomie istotności $p < 0,05$; ni – różnica nieistotna statystycznie

Dane zgromadzone w tabeli 2. informują, że średnie wyniki ogólne dla całej badanej grupy oraz dla grupy mężczyzn i kobiet lokalizują się na piątym steniu, co wskazuje na przeciętny poziom oceny jakości związku małżeńskiego badanych osób. Wyniki dla poszczególnych skal również oscylują w granicach przeciętnych. Hipoteza nr 3 nie została więc potwierdzona, bowiem wszystkie wyniki mieszczą się w ramach wyników przeciętnych, jednakże zgodnie z przypuszczeniami – najwyższe wyniki wystąpiły w zakresie rozczarowania, zaś najniższe w zakresie samorealizacji.

Wyniki badania jakości małżeństwa w percepcji mężów i żon wykazują przeciętny poziom zadowolenia z relacji małżeńskiej w obu badanych podgrupach. Nieznaczące różnice wystąpiły w skali samorealizacji, gdzie mężczyźni uzyskali najniższy wynik odpowiadający 4 stenowi, zaś wynik kobiet mieści się w granicach 5 stena. Mimo tego w zakresie płci stwierdzono brak różnic istotnych statystycznie, zatem hipoteza nr 4 została odrzucona.

3.3. Zależności pomiędzy relacjami w rodzinach pochodzenia a jakością małżeństwa u rodziców badanych dzieci w wieku przedszkolnym

Celem relacjonowanych badań było sprawdzenie czy istnieje zależność pomiędzy relacjami w rodzinie pochodzenia a jakością związku małżeńskiego u badanych osób. Aby ten cel zrealizować, obliczono współczynnik korelacji *r-Pearsona* pomiędzy skalami mierzącymi relacje w rodzinie pochodzenia a skalami opisującymi jakość związku małżeńskiego w percepcji każdego z małżonków. Współczynniki te ilustruje tabela 3.

Tabela 3. Współczynniki korelacji pomiędzy skalami KRR-1 a skalami KDM-2 w całej badanej grupie

Wymiary relacji rodzinnych	Wymiary jakości związku małżeńskiego				
	Intymność	Rozczarowanie	Samorealizacja	Podobieństwo	Wynik ogólny
Komunikacja	0,77*	-0,31**	0,33*	0,35*	0,40*
Spójność	0,78*	-0,86*	0,89*	0,81*	0,93*
Autonomia	0,88*	-0,93*	0,82*	0,93*	0,99*
Tożsamość	0,95*	-0,90*	0,63*	0,80*	0,89*

*korelacje r-Pearsona są istotne statystycznie dla $p < 0,001$

** korelacja r-Pearsona istotna statystycznie dla $p < 0,01$

Dane zamieszczone w tabeli 3. wskazują na istotne statystycznie zależności pomiędzy skalami mierzącymi relacje w rodzinie pochodzenia a wymiarami jakości związku małżeńskiego w badanej grupie osób.

Wynik ogólny KDM-2 koreluje z wszystkimi skalami mierzącymi relacje w rodzinie pochodzenia. Współczynniki korelacji wyniku ogólnego KDM-2 ze spójnością w małżeństwie ($r=0,93$), autonomią ($r=0,99$) i tożsamością ($r=0,89$) są wysokie i wskazują na istotne statystycznie zależności ($p<0,05$). Również współczynniki korelacji pomiędzy poszczególnymi skalami KRR i skalami KDM-2 wskazują na istnienie silnych istotnych statystycznie zależności. Zatem hipoteza nr 5 została potwierdzona.

3.4. Dyskusja wyników

Celem przeprowadzonych badań było sprawdzenie powiązań między wymiarami relacji w rodzinie pochodzenia a wymiarami jakości małżeństwa u rodziców dzieci w wieku przedszkolnym. Uzyskane rezultaty pozwoliły zweryfikować postawione hipotezy.

Wyniki ukazały, że relacje w rodzinach pochodzenia w ocenie badanych osób były satysfakcjonujące. Potwierdza to pierwszą hipotezę badawczą, która zakładała taki kierunek zależności.

Najwyższe wyniki wśród badanych osób wystąpiły w skali tożsamości i wskazują one na widoczną identyfikację badanych osób z rodziną jako wspólnotą oraz przywiązanie do wartości preferowanych w rodzinie pochodzenia. Wyniki w skali autonomii-kontroli, które mieszczą się na granicy 5 i 6 stena, zdają się wskazywać raczej na zadowolenie z poziomu kontroli w rodzinie, niż na jego brak. Również wyniki w skali spójności generalnie można interpretować jako wskazujące na dość silne więzi z rodziną pochodzenia oraz zadowalający poziom uzyskiwanego w rodzinie wsparcia i życzliwości od innych członków rodziny. Najniższe wyniki uzyskali badani w skali komunikacji, jednakże

mieszczą się one też w przedziale wyników przeciętnych, co świadczy o dość zadowalającym poziomie komunikacji pomiędzy członkami rodziny oraz wystarczającej otwartości i elastyczności w rozwiązywaniu problemów, jednakże prawdopodobnie badani w tej sferze odczuwają pewne braki. Nieco wyższe wyniki uzyskały badane kobiety niż mężczyźni, zwłaszcza w skali spójności, komunikacji i tożsamości – tu różnice pomiędzy podgrupami płci są istotne statystycznie. Uzyskane rezultaty w zakresie różnic międzypłciowych pozwalają potwierdzić drugą postawioną hipotezę, która zakładała lepszą ocenę rodziny pochodzenia przez kobiety niż mężczyzn.

Pomiar więzi małżeńskiej wskazał, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni są zadowoleni z intymnych relacji ze współmałżonkiem. Uważają, że mają podobne cele małżeńskie i rodzinne, a samo małżeństwo i bycie z partnerem sprawia im przyjemność. Wyjątkiem jest samorealizacja, gdzie mężczyźni uzyskali najniższy wynik (sten 4), co może manifestować fakt, że małżeństwo w pewnym stopniu uniemożliwia im realizację siebie, swojego systemu wartości i swoich zadań życiowych. Niemniej jednak funkcjonowanie w rodzinie mężczyzny jest inne niż kobiety, mężczyźni bowiem czują się mniej związani z rodziną i źródeł samorealizacji mogą poszukiwać poza nią. Dla kobiet, natomiast, małżeństwo jest sposobem na udane i szczęśliwe życie. Mimo tego w zakresie płci stwierdzono brak różnic istotnych statystycznie. Uzyskane wyniki nie potwierdzają zatem hipotezy trzeciej, w której założono, że poziom intymności i rozczarowania w małżeństwie młodych rodziców jest wysoki, zaś poziom samorealizacji i podobieństwa niski. Wskazują też na odrzucenie hipotezy czwartej, wskazującej na różnice w ocenie relacji małżeńskich przez mężów i żony. Badania dotyczące różnic w jakości małżeństwa prowadziła także M. Dziedzic (2016) i uzyskała istotnie wyższy poziom satysfakcji z małżeństwa u kobiet niż u mężczyzn. Jest to również tendencja zgodna z wynikami badań M. Braun-Gałkowskiej (1992), w których żony oceniają swój związek jako bardziej satysfakcjonujący niż mężowie. Nasze badania nie potwierdzają takiego związku.

Przeprowadzone badania pozwalają potwierdzić ostatnią, piątą hipotezę, która zakłada, że istnieją istotne zależności pomiędzy relacjami w rodzinie pochodzenia a jakością małżeństwa u młodych rodziców, wychowujących dziecko w wieku przedszkolnym. Analizując wynik ogólny w skali *KDM-2*, mierzącej poziom satysfakcji z relacji małżeńskiej, uzyskano bardzo silną dodatnią korelację dla związku satysfakcji z małżeństwa z trzema wymiarami relacji rodzinnych. Związek jakości małżeństwa rodziców z zadowoleniem z własnego związku wykazali również w swoich badaniach I. Janicka (2006), S. Perren i in. (2005) czy P. Webster, T. Orbuch i J. House (1995) wskazując na międzypokoleniowe przekazywanie znaczenia więzi małżeńskiej. Wysoka jakość więzi małżeńskiej jest zatem współzależna w największym stopniu od dużej spójności, autonomii i wysokiego poziomu tożsamości w rodzinie pochodzenia. Na szczególną uwagę zasługuje autonomia doświadczana w rodzinie generacyjnej, która jest bardzo mocno związana z późniejszym

poczuciem satysfakcji z własnego związku małżeńskiego. Prawdopodobnie swoboda w zakresie kreowania własnej tożsamości, zachęcanie do samodzielności, indywidualizm czy otwartość promowane w takiej rodzinie mają wpływ na jakość więzi rodzinnych przyszlých pokoleń. Równie silnie wartość małżeństwa młodych rodziców warunkuje wysoka spójność i tożsamość, której doświadczyli w rodzinie pochodzenia. Spójność rodziny wiąże się okazywaniem sobie życzliwości, troski czy wsparcia, co wpływa na jakość i poziom więzi emocjonalnych tworzonych potem we własnej rodzinie. Wysoka tożsamość doświadczona w rodzinie pomaga zrozumieć siebie i budować pozytywne relacje z innymi. Umiarkowany związek więzi małżeńskich z komunikacją rodzinną może świadczyć o jej mniejszej roli w ocenie satysfakcji z własnego małżeństwa.

Biorąc pod uwagę poszczególne wymiary dla obu analizowanych zmiennych, warto zwrócić uwagę na dwie ogólne zależności. Po pierwsze, w odniesieniu do wymiaru komunikacji dostrzega się jego najmniejszy związek z takimi skalami jakości małżeństwa jak: rozczarowanie, samorealizacja i podobieństwo. Ma natomiast największe znaczenie w budowaniu intymności w związku, a więc relacji opartych na szczerości, zaufaniu i bliskości. Po drugie, rozczarowanie ze związku małżeńskiego koreluje ujemnie z wszystkimi wymiarami relacji rodzinnych. Oznacza to, że właściwe relacje rodzinne będą decydowały o niskim rozczarowaniu z własnego związku małżeńskiego oraz równocześnie budowały właściwą intymność ze współmałżonkiem, pozwalały na samorealizację w związku i możliwość osiągania wspólnych celów. Badania M. Dziedzic (2016) także wykazały istnienie statystycznie istotnych związków pomiędzy funkcjonowaniem rodziny pochodzenia a realną oceną jakości związku, zarówno u mężczyzn, jak i u kobiet. Istotnymi okazały się tu ujemne korelacje pomiędzy nieprawidłowym funkcjonowaniem systemu (systemy chaotyczne, systemy władzy, systemy uwikłane) a realną oceną jakości małżeństwa oraz idealnym wyobrażeniem o związku. Systemy funkcjonujące prawidłowo wiązały się zaś pozytywnie z oceną jakości relacji małżeńskiej. Podobnie, badania przeprowadzone przez S. Draczyńskiego i M. Błażek (2004) wykazały istotny pozytywny związek pomiędzy prawidłowym funkcjonowaniem rodziny pochodzenia a wysoką jakością związku małżeńskiego ($r=0,58$ dla matek, $r=0,35$ dla ojców), co wskazuje, że prawidłowe relacje z rodzicami mają istotny związek ze zdolnościami ich dzieci do budowania satysfakcjonującej więzi małżeńskiej. Inne badania M. Komorowskiej-Pudło (2017) wykazały istnienie istotnych korelacji pomiędzy jakością wychowania w rodzinie pochodzenia, stylem przywiązania do rodziców, a zdolnością do dojrzałej miłości u młodych dorosłych

Podsumowanie

Wyniki badań własnych wskazały na istotne statystycznie zależności pomiędzy wymiarami określającymi funkcjonowanie rodziny pochodzenia a czynnikami

kształtującymi jakość związku małżeńskiego. Można więc wnioskować, że takie czynniki jak doznawanie autonomii w rodzinie pochodzenia, spójność tej rodziny, dobra komunikacja i poczucie tożsamości, jakie daje grupa rodzinna, mają związek z poczuciem satysfakcji z własnego związku małżeńskiego. Wzorce wyniesione przez młodych ludzi z własnej rodziny generacyjnej mają duże znaczenie dla podejmowanych przez nich przyszłych ról rodzinnych i małżeńskich, bowiem od tych wzorców zależy doświadczana satysfakcja z jakości własnej więzi małżeńskiej. Równocześnie uzyskane wyniki poszerzają naszą wiedzę na temat związków między relacjami w rodzinie pochodzenia małżonków a jakością ich małżeństwa. Wykazany pozytywny związek nie oznacza jednak, że wszystkie wymiary relacji rodzinnych w ten sam sposób wiążą się z jakością więzi małżeńskiej. Uwzględnienie wewnętrznej struktury analizowanych wskaźników pozwoliło na szczegółowe ustalenia, przy równoczesnym całościowym spojrzeniu na relacje rodzinne.

Na koniec należy zwrócić uwagę na pewne ograniczenia prezentowanych badań. Niewątpliwie należy do nich specyfika próby badawczej. Respondenci byli w okresie wczesnej dorosłości, co mogło mieć znaczenie w ich percepcji relacji rodzinnych. Wczesna dorosłość to bowiem czas wylaniającej się dopiero dorosłości, czas nowicjatu, w którym zaczyna się budowanie dorosłej struktury życia, a więc czas nabywania kompetencji życiowych charakterystycznych dla człowieka w pełni dojrzałego (por. Gurba, 2001; Marmola i Wańczyk-Welc, 2016; Wojciechowska, 2005; Ziółkowska, 2005). Dodatkowo ta faza życia rodziny (Ostoja-Zawadzka, 1999) wiąże się ze zmianą relacji z rodziną pochodzenia poprzez rozluźnienie więzi pomiędzy dorosłymi dziećmi a rodzicami.

Interesującym kierunkiem dalszych analiz byłoby badania longitudinalne, które porównywałyby relacje w rodzinie pochodzenia i jakość związku małżeńskiego w różnych fazach życia rodzinnego: przed urodzeniem dziecka, w trakcie jego wychowywania i po opuszczeniu domu rodzinnego przez dziecko.

Bibliografia:

- Barbaro, de M. (1999). *Struktura rodziny*, (w:) B. de Barbaro (red.), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*, 45-55, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Braun-Gałkowska, M. (1990). *Psychologia domowa*, Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Braun-Gałkowska, M. (1991). *Metody badania systemu rodzinnego*, Lublin: Katedra Psychologii Wychowawczej KUL.
- Braun-Gałkowska, M. (1992). *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*, Lublin: TN KUL.
- Dąbrowska, Z. (2005). Czym charakteryzują się współczesne małżeństwa w Polsce? *Małżeństwo i Rodzina*, 4, 3-11.

- Draczyński, S., Błazek, M. (2004). Wpływ rodziny pochodzenia na jakość małżeństwa, (w:) E. Martynowicz (red.), *Motywy, cele, wartości – przyczynek do zrozumienia stanu ducha i umysłu współczesnych Polaków*, 217-237, Kraków: Impuls.
- Dziedzic, M. (2016). System rodziny pochodzenia a jakość związku małżeńskiego, *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 4(28), 47-69.
- Farnicka, M., Liberska, H. (2014). Transmisja międzypokoleniowa – procesy zachodzące na styku pokoleń, (w:) I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*, 185-202, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Gurba, E. (2018). Wczesna dorosłość, (w:) J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, 287-311, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.
- Hahlweg, K. (2004). Strengthening Partnership and Families, (in:) P.L. Chase-Lansdale, K. Kiernan, R. J. Friedman (eds.) *Human Development across Lives and Generations. The Potential for Change*, 204-238, Cambridge: Cambridge University Press.
- Harwas-Napierała, B. (2014). Specyfika komunikacji interpersonalnej w rodzinie ujmowanej jako system, (w:) I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*, 47-72, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Janicka, I. (2006). *Kohabitacja a małżeństwo w perspektywie psychologicznej. Studium porównawcze*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Janicka, I., Liberska, H. (2014). Wstęp, (w:) I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*, 13-18, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Janicka, I., Niebrzydowski, L. (1994). *Psychologia małżeństwa: zafascynowanie partnerem, otwartość, empatia, miłość, seks*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Komorowska-Pudło, M. (2017). Jakość wychowania w rodzinie pochodzenia a zdolność do miłości u młodych dorosłych, (w:) I. Jazukiewicz, E. Rojewska (red.), *Sprawności moralne a przestrzenie pedagogiczne*, 93-120, Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Larsen, J. H. (2002). *Czy powinniśmy być razem*, Gdańsk: GWP.
- Marmola, M., Wańczyk-Welc, A. (2016). Wstęp, (w:) M. Marmola, A. Wańczyk-Welc (red.), *Kompetencje życiowe młodych dorosłych*, 9-12, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Ochojska, D. (2012). Transmisja pokoleniowa oddziaływań wychowawczych w rodzinie, (w:) I. Ulfik-Jaworska, A. Gała (red.), *Dalej w tę samą stronę*, 249-270, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Ostoja-Zawadzka, K. (1999). Cykl życia rodzinnego, (w:) B. de Barbaro (red.), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*, 18-30, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Perren S, von Wyl A., Bürgin D., Simoni H. von Klitzing K. (2005). Intergenerational transmission of marital quality across the transition to parenthood, *Family Process*, 44(4), 441-459.
- Plopa, M. (2006). *Więzi w małżeństwie i rodzinie*, Kraków: Impuls.
- Plopa, M. (2011). *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Plopa, M., Połomski, P. (2010). *Kwestionariusz Relacji Rodzinnych. Wersje dla młodzieży. Podręcznik*, Warszawa: VIZJA PRESS&IT.
- Plopa, M., Rostowski, J. (2008). Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa (KDM-2), (w:) M. Plopa (red.), *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Metody badań*, 49-106, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Radochoński M. (1986). Rodzina jako system psychospołeczny, *Problemy Rodziny*, 5, 13-20.
- Rinaldi C. M., Howe N. (2003). Perceptions of Constructive and Destructive Conflict within and across Family Subsystems, *Infant and Child Development*, 12, 5, 441-459.
- Rostowska T., Żylińska P. (2009). Stopień zaangażowania religijnego a poziom jakości małżeńskiej u partnerów, (w:) T. Rostowska (red.), *Psychologia rodziny. Małżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań*, 117-135, Warszawa: Wydawnictwo DIFIN.
- Rostowska T. (2001). *Konflikt międzypokoleniowy w rodzinie*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Rostowski J. (1987). *Zarys psychologii małżeństwa*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Ryś M. (2011). Kształtowanie się poczucia własnej wartości i relacji z innymi w różnych systemach rodzinnych, *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 2(6), 64-83.
- Satir V. (2000). *Rodzina. Tu powstaje człowiek*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Sitarczyk M. (2002). *Międzypokoleniowa transmisja postaw wychowawczych ojców*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Snyder D. K., Cozzi J. J., Mangrum L. F. (2002). Conceptual Issues in Assessing Couples and Families, (in:) H. A. Liddle, D. A. Santisteban, R. F. Levant, J. H. Bray (eds.), *Family Psychology. Science-based Interventions*, 69-87, Washinton: American Psychological Association.
- Spaniel G.B., Lewis R.A. (1980). Marital quality: a Review of the Seventies, *Journal of Marriage and the Family*, 42(4), 825-839.
- Świętochowski, W. (2014). Rodzina w ujęciu systemowym, (w:) I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*, 21-45, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Webster, P. S., Orbuch, T. L., House, J. S. (1995). Effects of childhood family background on adult marital quality and perceived stability, *AJS*, 101(2), 404-432.

- Wojciechowska, J. (2019). Okres wczesnej dorosłości. Jak rozpoznawać ryzyko i jak pomagać?, (w:) A. I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, 469-502, Gdańsk: GWP.
- Ziółkowska, B. (2019). Okres wczesnej dorosłości. Jak rozpoznać potencjał młodych dorosłych?, (w:) A.I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, 423-468, Gdańsk: GWP.